

Üniversite Üzerine Biraz Eğilelim¹

İzzettin Önder

Prof. Dr.
Emekli Öğretim Üyesi
izzettinonder@gmail.com

Özet: Toplumun en üst düzeyli araştırma, yorumlama ve bilgi yayma kurumu olan üniversite, aynı zamanda sistemin ideolojik alandaki politik mücadele ortamıdır. Bu nedenle üniversite, tarihin her aşamasında politika, sermaye ve dinsel çevrelerin yoğun çatışma alanını oluşturmuştur. Türkiye'de üniversite ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesine koşut bir seyir izlemiştir. 1982 yılında uygulamaya koyulmuş olan YÖK ile tepeden yönetilir sistem içine alınmış olan üniversite, bütçe olanaklarından da kısıtlı yararlandırılarak, sermaye kaynaklarına yanaşmaya itilmiştir. Bu bağlamda, vakıf üniversitelerinin oluşumu yanında, devlet üniversitelerinde üniversite-sanayi işbirliği, teknoparklar ve part-time uygulamasının yaygınlaşması ile üniversite özerkliği ciddi yara almıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Akademik Özerklik, Ar-Ge

A Brief Look into Universities

Abstract: The university, as the core and the main academic institute responsible for research and development and dispersing the results as well, constitutes the main area of ideological dispute for political, capital, and religious centers throughout history. The developmental stages of the university in Turkey has displayed a parallel phase with socio-economic development of the country. In the way of forcing university to comply with capital ideology, firstly the launching of the Law of Higher Education (YÖK) in 1982 which introduced an organizational system of "steering and controlling from the top" in structure and secondly squeezing university budgetary funds made the university more prone to private capital sources. In this respect, various policies such as opening up foundation based universities, organizing university-industry cooperation, launching technoparks, and gradually widening part-time faculty system have paved way towards contaminating autonomous structure of the university.

Keywords: University, Academic Autonomy, R&D.

---

¹ Bu yazı, Öğretim Elemanları Sendikası çalışmalarına sunulmuş raporun kısaltılmış ve bazı eklemeler yapılmış halidir.

Eğitim sürecinin son aşaması olan yükseköğretim kurumları toplumların düşünen ve eleştiren beyni olduğundan, tarihin hemen her aşamasında, maalesef, sistemin güç odaklarının hışmına uğramış ve baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Bu baskı, açıktır ki, zengin toplumlarda fark edilmeyecek bir biçimde örtülü olarak gerçekleştirilirken, görece fakir toplumlarda daha açık ve kaba güçle sağlanmaktadır. Bunun bir nedeni de, zengin toplumlarda toplumsal sorunların yoksul toplumlardaki kadar sıcak yaşanmaması ve görece daha rahat bir yaşamın söz konusu olmasıdır. Hatta böyle toplumlarda toplumsal sorunlar hissedilemez düzeydedir. Buna karşın, yoksul toplumlarda yaşanan ekonomik sıkışıklıklardan dolayı sorunlar çok daha yoğun ve acı biçimde ortaya çıkmakta ve çok doğal olarak toplumsal ideoloji üreten yükseköğretim kurumlarında da bazı huzursuzlukların baş göstermesine neden olmaktadır.

Toplumların düşünen ve eleştiren beyni durumunda olan yükseköğretim kurumlarının, toplumsal sorunlara yabancılaşmaması ve toplumların mutluluğuna yönelik çözüm önerileri geliştirmesi kaçınılmaz görölmektedir. Günümüzün küreselleşme koşulları altında gelişmiş merkez kapitalist ülkelerin çevresel ekonomileri emperyalist baskı altına almaları, onları kendi bilimsel, sanatsal ve kültürel dokularının etkisi altında tutmakla başlar. Bu güçlü etki altında kalan çevresel ekonomilerin yükseköğretim kurumları da kendi toplumlarına ve toplumsal sorunlara yabancılaşmaya başlar. Emperyalizmin en etkili araçlarından biri olan üniversitelerin kendi toplumlarına yabancılaştırılmasının yolu ise, bu kurumları, merkez kapitalist dokularla işbirliği içinde bulunan sermaye çevreleriyle sıkı ilişki içine sokmaktır. Üniversite sermaye işbirliği, üniversiteleri sadece o ülkenin sermayesinin emrine ve hizmetine sokmakla kalmaz, aynı zamanda yükseköğretim kurumlarını dünya emperyalist sistemin de hizmetine sunmuş olur. Böyle bir üniversite, kendi toplumuna ve toplumun sorunlarına sırtı dönük bir halde, emperyalizmin çok etkili bir ideolojik aracı konumuna dönüşür.

Üniversiteleri sermayenin ve emperyalizmin emrine vermenin iç yönetim açısından en etkili yolu ise, onu idari ve mali baskı altına almaktır. Bu politika çerçevesinde Türkiye'deki uygulamaya baktığımızda, birinci aşamada YÖK üniversiteler üzerinde oluşturulan idari baskıyı, ikinci aşamada da bütçeden üniversitelere ayrılan çok ufak pay ise, yükseköğretim kurumları üzerinde oluşturulan mali baskıyı simgelemektedir. Böylece, hareket serbestisini kaybeden ve kaynak yetersizliği içine düşürülen yükseköğretim kurumları, ortaya atılan çeşitli YÖK tasarılarında da izlendiği kadarıyla, 1980'lerden itibaren çok çeşitli yöntemlerle sermayeye ve emperyalizme hizmet kurumu haline dönüştürölmeye çalışıldı. Öğrenci harçları, paralı öğrenci, özel destekli profesörlük kurumu, üniversitelerde işletme hesabı oluşturulması gibi öneri ve yönelişler hep aynı amaca hizmet etmektedir. Böylesi uygulamaların sonucunda, sosyal adalet ve fırsat eşitliği zedeleneceği gibi, bundan da önemlisi, bu yöntemlerle yükseköğretim kurumları topluma yabancılaştırılarak, dünya emperyalizminin ve onlarla işbirliği içindeki sermayenin emrine verilmiş olmaktadır.

Hiçbir ülkenin yükseköğretim sorunu tek başına incelenemeyeceği gibi, Türkiye’de yaşanan ve yukarıdaki bölümde kısaca özetlenen yükseköğretim sorununun da iç koşullar kadar dünya konjonktürüyle birlikte ele alınması kaçınılmazdır. Bu yaklaşımı haklı kılan en önemli neden, yükseköğretim kurumlarının gerek eğitim, gerekse araştırma faaliyetlerinde yüklenmiş oldukları özel konumdur. Beşeri sermayenin üretilmesi yanında, araştırma-geliştirme faaliyetleriyle de ülke ekonomisine katkı yapma durumunda olan yükseköğretim kurumları, bu işlevlerini yerine getirirken, hem çevresel koşulları etkilemekte, hem de başat çevresel koşullardan doğrudan etkilenebilmektedir. Bu nedenle, özellikle de küreselleşme koşulları altında küçülen dünyamızda yükseköğretim sorunlarına ve bu kurumların finansmanı konusuna bütünsel yaklaşım yapmak kaçınılmazdır.

Küreselleşme olgusuna koşut olarak sermaye-hakim bir biçimde şekillenen eğitim ve araştırma faaliyetleri incelenirken, hem merkez kapitalist dokudaki oluşumların hem de çevresel dokulardaki oluşumların dikkate alınması gerekir. Merkez kapitalist dokuda eğitim ile araştırma-geliştirme faaliyetlerinin tümü ile birbirinden ayrılması gerekmektedir. Çünkü, eğitim faaliyetleri var olan sermaye ve yeni dünya düzeni ideolojisini yayma aracı olma yanında, sermayenin gereksinme duyduğu emeğin sağlandığı havuzu oluşturma işlevi ile de yükümlüdür. Oysa, araştırma-geliştirme faaliyetleri ise, doğrudan sermaye ile ilintili olup, onun birebir üretim girdisi niteliğindedir. Sermayeler arasındaki rekabet, AR-GE faaliyetlerinin, sonucunun tüm sermaye kesimine açık olacak biçimde objektif olarak değil, doğrudan belirli sermaye grubu ile bağlantılı olarak yürütülmesini zorunlu kılar.

Özellikle merkez kapitalist doku, teknolojiyi merkezde tutup üretimi çevreye yaymaya çalıştığından, merkezde yüksek nitelikli elemanlara gereksinim duymaktadır. Sermaye yüksek ihtisas sahibi kaliteli emeği çevresel konumlu ekonomilerden de sağlama yoluna gittiğinden, eğitimin kamu hizmeti niteliğini zayıflatmaktan ve hizmeti özel mal kategorisine indirgemekten çekinmemektedir. Böylece, neoliberal politikalar doğrultusunda eğitim hizmetlerinde bütçe tasarrufuna gidilmesi de amaçlanmaktadır.

Üniversitelere bağlı araştırma ünitelerinin proje-destekli sisteme göre çalışarak, üretici ünitelerle dikey bütünleşmeye yönelmeleri, bu kurumların söz konusu üretici ünitelerin bir tür girdisi olarak işlev görmeleri ve sadece bağlandıkları kuruma hizmet vermeleri anlamına gelmektedir. Maliyetlerin sadece bir kısmına katlanarak üniversitelere bağlı araştırma-geliştirme ünitelerini denetimleri altına alan firmalar, böylece hakimiyetleri ve denetimleri altına aldıkları hizmetlerin piyasa değerine bağlı olarak, hizmeti ve kamusal fonları sömürmüş olurlar. Emek sömürüsüne analogik olarak, AR-GE hizmetlerini de, firmaya yansıtılan düşük değişim değeri ile yüksek kullanım değeri arasındaki farka bağlı olarak sömüren firmalar, aynı zamanda kendi aralarındaki rekabetçi yapıları da yıkmış olurlar.

AR-GE’nin bu denli önemli ve küreselleşmenin hakim olduğu günümüz koşullarında çevresel konumlu ekonomilerin akademik hayatının denetlenmesi

de merkez kapitalizmin vazgeçemeyeceği bir ideolojik saptırma ve saldırı alanıdır. Bir yandan emeğin yeniden üretilmesi alanında maliyetlerin çevresel konumlu ekonomilere atılması, diğer yandan da küreselleşmenin çevresel ekonomiler tarafından itirazsız benimsenebilmesi açılarından, bu ülkelerdeki akademik hayatın merkezin yürüngesinde olması gerekmektedir. Çevresel konumlu ekonomilerde akademik hayatın denetim altında tutulması küreselleşmenin yaygınlaşmasının ideolojik ön koşuludur.

Küreselleşen dünyada eğitim hizmeti giderek yoğun bir biçimde Althusser türü maddi olmayan ideolojik aygıt konumuna indirgenme yolundadır (Althusser, 1970). Öyle anlaşılıyor ki, sermayenin egemenliği altında küreselleştirilen dünyada eğitim kurumlarına ve bu arada üniversitelere yüklenen işlev, merkezde oluşturulan ideolojileri çevreye yaymak ve yoksullaştırılan toplumlara ve halklara kendi konumlarına yabancılaştırarak denetim altında tutma şeklinde ifade edilebilir (Berg, 2014). Bu amaca yönelik olarak, Yeni Dünya Düzeni'nde eğitim, "*aklî bilgilerle*" bireyi özgürleştirerek önünde uçsuz bucaksız ufuklar açan bir süreç olarak değil, merkezî denetimli "*naklî bilgilerle*" bireyi donuklaştıran ve köleleştiren bir araç olarak görülmektedir. Üniversitelerin ve üniversite elemanlarının merkezî denetimli referans endekslerine (citation index) göre derecelendirilmesi ve yükseltilmesi, akademik yazıların sadece hakemli dergilerde değerlendirilmesi koşulu gibi süreçler üniversitelerin en güçlü merkezî denetim aracı olarak işlevlendirilmesi kanallarıdır. Buna ilâveten, varsıl toplumlarda geliştirilen sözde bilimsel ilerlemelerin çevresel ülkeler tarafından olduğu gibi aktarılması da, çevresel ülkelerdeki bilimsel merkezlerin kendi çevrelerine yabancılaşmasına yol açarak, çevrenin bilinçsizce merkezin etkisi altına alınmasını sağlamaktadır.

Somut algılama aşamasından, bilimsel-eleştirel ve soyut düşünme ve üretme aşamasına yükselme, insan evriminin ve eğitim sürecinin basamaklarıdır. Salt oluşumu ve var olanı somut düzeyde algılamak ve bunu bilimsel gerçeklik olarak kabul etmek, toplumsal güç odaklarına teslimiyettir. Doğa bilimlerinde ve sağlık alanında ilk aşama bilimsel yaklaşım var olanı algılamak olmakla beraber, ileriye görebilmek, hatta istenmeyen olası koşulları değiştirebilmek için, birinci kademedeki algılanan bilgilerle yetinilmemekte, ham bilgiler veya olgular arasındaki nedensellik ilişkilerinin araştırılması yoluna gidilmektedir. Evrenin oluşumu, insanın evrimi ya da genetik üzerindeki araştırmalar, var olanla yetinmemenin kesin kanıtlarıdır. Bilimsel çaba bir toplama faaliyeti değil, nedensellik araştırılması faaliyetidir. Sosyal alanda ise, doğa ve biyolojik bilimlerdekinin tam tersine, salt var olan olgularla ve olgular toplamının oluşturduğu düzensiz bilgilerle yetinme yoluna gidilmekte, sistemik gücün oluşturduğu sistemde hiçbir değişiklik amaçlanmadığından, olgular arasındaki nedensellik ilişkisi de fazla araştırılmamaktadır. Sermaye ideolojisinin bilgi toplama ile bilimsel faaliyet arasına girdiği alan budur. Bu nedendendir ki, hiçbir nedensellik ilişkisi kurmadan, istatistiksel ham bilgiyi ya da veri yığınına bilim zanneden ham beyinler, farkına varmadan, müthiş bir güce, sermayenin gücüne

tapındıklarının farkında olmazlar. *Ham olgular yığını ya da bilgi demeti sermaye güç odaklarının ürünüdür ve gücü yansıtır. Oysa bilim, ham bilgileri işleyip, aralarındaki ilişkiler yumağını çözümleyerek, kendi başına ve diğer toplumsal güçlere karşı eleştirel yaklaşıma sahip (olması gereken!) bir güçtür.* Ham bilgi demeti ile bilim arasındaki bu farklılık, kapitalizmin gelişme çizgisine uygundur. Kapitalizm gelişip, tüm insanlığı sermayenin etki ve baskısı altına almaya başlaması neticesinde, doğal olarak, karşıt güçleri de elimine etmeye ve kendi hizmetine alma yoluna gitmiştir. Nitekim, günümüzde doğa ve sağlık bilimlerinde de bilimsel gelişmelerin önünü tıkayacak biçimde sermayenin egemenliği açıkça görüldüğü gibi, sosyal alanda da bilimsellikten uzak ve tam bir "*kapitalizm tarikatı*" anlayışının hakim olduğu çok açıktır. Kapitalizmin merkezden yönetimine koşut olarak, bilim alanında da rasyonel akılcılıktan uzaklaşıp, naklî yönetime geçmek kürselleşmenin dayatmasıdır. Bilim alanına yönelik tasallut, kapitalizmin medya vb maddî olmayan ideolojik aygıtlar yelpazesini işgal harekâtının son halkasıdır.

Türkiye'de siyasal erkin eğitim kurumlarını dönüştürerek yozlaştırma ve üniversitelere saldırı kampanyasının arkasında dış ve iç sermaye çevrelerinin politik amaçları yanında, Türkiye'yi imam-hatipleştirmenin sonuçları da saklıdır. Günümüzde, burjuvazinin yükselişi ve emperyalizmin güçlenişi ile Türkiye'de imam-hatipleştirme siyasetinin olgunlaşma aşamasının tarihsel çakışma dönemini yaşamaktayız. Cemaat ve tarikat ağları sermayenin emrinde tüm ülkeyi sararken, çekirdek dokuyu oluşturan eğitim kurumlarının kendi haline bırakılması söz konusu olamazdı. Günümüz siyasal manevrasından rahatsız olan "*laikçi sermaye*" ise, aslında kendi ürünü olan sosyo-ekonomik diyalektiği ile çatıştığının idrakine varmalıdır. Nitekim, söz konusu diyalektiğin henüz olgunlaşmadığı aşamada yaşamış olduğumuz 1982 YÖK düzenlemesi ve ona mehzaz oluşturan TÜSİAD raporu da farklı cepheden üniversiteye yönelik saldırı değil miydi! YÖK, üniversiteleri garnizon düzeninde tek-tipleştirirken, tüm yetkileri rektörde toplarken, üniversitelerin üzerinde de Yükseköğretim Kurumu denetimini kurarken, artık üniversite özerkliğinden ve bilimsel özgürlükten söz etmek olası mıdır! Bu yoğun yönetsel baskı yanında, üniversiteler üzerinde bütçe kanalı ile kurulan malî baskı da, özerkliği iğdiş edilmiş olan üniversitelerin sermayenin eteğine yapışmasına neden olmuştur. Üniversitenin ticarileştirilmesi ise, üniversiteler üzerinde oynanan oyunların son perdesi olarak, kurumu sisteme uyumlaştırma çabasından başka bir şey değildir. 1980'lerden itibaren başlamış olan üniversiteler üzerindeki bu senaryo, dünya kapitalizminin küreselleşmesi ve çevresel ekonomileri hegemonyası altında sömürüye açması yanında, içte de burjuvazinin toplumu hizaya getirebilecek güce ulaşmasının bileşik sonucudur. Üniversitelerin sistemin ideolojik aygıtı işlevi ile yükümlendirilmesini kolaylaştıran diğer bir öge de bu kurumları cemaat-tarikat ilişkilerine bulandırmaktır. Böylece, sistemin topluma çimentolanmasında bilimsel görüntü altında siyasallaştırılmış manevî alan da kullanıma sokulmaktadır. Üstelik, bu yolla siyasal taban da güçlendirilmiş olmaktadır. Ancak, günümüzde su yüzüne çıkan sermayenin iç çatışması da,

burjuvazinin geçmiş dönemlerde kısa dönemli çıkarlarını korumaya yönelik yapmış olduğu habis politik yatırımların kaçınılmaz ürünüdür!

Üniversite sayısını çoğaltmak çöken ekonomik ortamda bazı bölgelere ekonomik canlılık getirecekse; yeni üniversite rektörlerinin atanması üniversitelerin denetlenmesinde ve politik tabanın tutulmasında siyasetçilere güç sağlayacaksa; bilimsellikten uzak cemaat-tarikat çemberleri emperyalistlere hizmet edecekse, küreselleşmeyi bir nimet olarak kabul eden siyasetçilerce sulandırılmış üniversite olgusu her zaman rağbet görecektir.

Üniversite geleneğinin korunması toplumsal işleyiş süreçleri ile yakından ilgili olduğu kadar, sistemin tüm zorlamalarına karşın bizzat üniversite elemanlarının da birinci derecede etiksel görevleri arasındadır. Üniversite-sermaye ve üniversite-siyaset ilişkilerde üniversite elemanlarının ve kurumlarının sergilediği ölçsüz düzeyde bencil ve çıkarıcı davranışlar, üniversitelerin sermaye ve politik çevreler lehine yıpranmasına yol açmaktadır. Ne hazindir ki, böylesi olumsuz süreç çevresel konumlu yoksul ülkelerde, merkezdeki varıl ülkelerdekenden daha hızlı ve yıpratıcı boyutta yaşanmaktadır.

Kaynakça

- Althusser, L. 1970, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Birikim Yayınları, İstanbul.
Berg, H. V. (Der.) 2014, "How the Culture and Economics Stops Economists from Studying Group Behavior and Development of Social Cultures", *The World Economic Review*, 3, s. 53-68.